

Táborélet amerikai hadifogságban.

Az 1918. évi október 8—10-i nagy brabanti áttörés után, a hadifoglyokat az amerikaiak gyorsan szállították hátra. A Verdun—Souilly—Tours útvonalon történt a szállítás, a Loire megyében fekvő Richelieu városka mellett felállított tiszti táborba. A legénységi tábor központja Tours maradt.

Még a souilly-i gyűjtőtáborban olvastuk francia hírlapokból, hogy az amerikaiak a tiszti tábor részére egy kastélyt béreltek ki. A nyomorúságos és igen kezdetleges gyűjtőtábor után ítélve, ez elérhetetlen álomnak tetszett. Nem hitte el senki. Viszont azt meg az amerikaiak nem hitték el, hogy a gyűjtőtáborban levő tiszteket mind amerikai csapatok ejtették volna foglyul, mivel a franciák foglyainak jelentékeny része is a souilly-i gyűjtőtáborba került. Mivel kivétel nélkül mindenki amerikai hadifogolynak vallotta magát a kitöltött kérdőíveken, salamoninak éppen nem nevezhető ítélettel oldották meg a fogas kérdést: A nagy barakk közepén kordont vontak, a jobbkéz felől levőket saját foglyaiknak jelentették ki, a balkéz felől levőket pedig átadták a franciáknak. A saját foglyaiknak deklaráltakat még aznap este el is szállították. Ezek között volt e sorok írója is.

A toursi átmeneti táborban csak pár napot töltöttünk; október 21-én este már meg is érkeztünk Richelieube. A kis francia városka lakói ott tolongtak az állomás előtt, azonban a fogadtatásról legjobb lesz hallgatni!

A városkától pár kilométerre volt a tisztitábor. Igazat írtak a franciák, mert az amerikaiak csakugyan egy elhagyott kastélyt béreltek ki erre a célra.

Hatalmas drótkerítés állotta útunkat a főbejárat előtt. Belül a már korábban odavitt német és magyar bajtársak várakoztak reánk. Az amerikaiak csakhamar eltávoztak, csak egy pár ór maradt velünk. De nem is volt már szükségünk az amerikaiakra. Egy német tiszt harsány hangon olvasta a névsort s egyenkint beléptünk a kapún. Csomagjaink már ott voltak, azokat teherautón szállították be. Német ordonáncok kiállították a Toursban kapott fogolyszámokat s egy-kettőre mindenkinek kezében volt a holmija. Egy negyedóra sem telt el, készen volt minden s bevezettek bennünket az ebédlőbe.

Nagyon furesa volt itt a kép, amit láttunk! A díszesen

tapétázott falakon pompás olajfestmények. Velencei tükör pazar színekben verte vissza a mennyezet közepéről lefüggő csillár villanylámpáinak fényét. Maga a csillár is művészi kivitelű kovácsolt-vas munka. (A villanyvezetéket már az amerikaiak szerelték fel rá!) A kandalló fehér márvány, a hatalmas szárnyas ajtók fölött díszes faragványok. A parkett mesztermű, de rajta már gyalúlatlan deszkából összerótt asztalok, melyekhez oldalt hozzá voltak szegezve az ülőpadok. A terítetlen asztalokon ott párolgott már díztelen bádogedényekben a vacsora, valami kideríthetetlen összetételű húsétel, melyhez azonban csak bádogkanalat adtak. Minden tányérban ott szerénykedett egy-egy piciny darab kenyér és két darab héjában főtt burgonya.

Furcsa keveréke volt ez a finom pompának és a tábori egyszerűségnek!

Vacsora alatt a németek kis papírszeletkéket osztottak ki közöttünk, melyekre fel kellett írni, hogy utolsó rendfokozatunkat mikor kaptuk és mi a rangszámunk. Erre azért volt szükség, mert a kastélyban csak a törzstisztek és a rangban legidősebb alantás tisztek részére volt hely, a többieknek pedig a kastély mellett elterülő szántóföldön elhelyezett barakokba kellett menniök. Mire vége lett a vacsorának, készen volt a pontos rangsor, melynek felolvasása után kit-kit elvezettek kijelölt helyére.

A barakokban még nem volt padló. Az esőtől felázott talajba besüppedt a lábunk, midőn pedig leültünk a tábori ágyra, lesüllyedt alattunk. Reggelre a legtöbb ágy a tarlón feküdt.

A mi megérkezésünk után az amerikai és német ácsok serényen hozzáfogtak új barakok építéséhez, mert újabb fogolyszállítmányt vártak. Az építkezés igen gyorsan történt. Az anyagot darabonként összeállítva és megszámozva hozták oda. Reggel kimérték a helyet, lefektették az alapgerendákat... és estére már laktak is az új barakokban! Másnap beállították a kályhákat és az építés helyén összeszedett forgács, lécdarab és kátránypapír gyors tűzénél már melengették talpukat a németek, szárították kiteragetett harisnyáikat, kapcáikat és főzték a „Stumpftabak“-ot, magyarul: szivarvég-bagót, gondosan szétszedgették a szörnyű büzt árasztó leveleket és elrakosgatták az esetleg bekövetkező inséges időkre.

Az elhelyezkedés első napjától kezdve mindig csináltak valamit a németek, kezdtek berendezkedni. Honnan, honnan nem, dirib-darab deszkákat, kátránypapírt szereztek és polcokat, lócákat, fogasokat kalapácsoltak össze. Most derült ki, hogy az áldott német csizmaszárak még Toursban, az utolsó kobozásnál is sok hadifogolykincset: zsebkést, kis reszelőt,

ollót rejtettek el. A német leleményesség csodákat művelt. A tűzpiszkáló megtüzesítve fúró, a konzervbádogból fűrész lett és így tovább.

Mikor készen lettek az ágylábakat a lesúlyedéstől oltalmazó deszkatalpak is, még csak néhány szál borostyán, egy pár fenyőgally és mezei virág jött az ágyak végén a deszkafalra és készen volt az adott körülményekhez képest csinos kis német otthon és Ottó Nagel, a japánarcú kis német hadnagy kihirdette minden barakban, hogy megnyitotta „lakásán” a könyvelői kurzust!

Másnap reggel annak rendje és módja szerint meg is kezdődött a könyvelői tanfolyam és tartott is rendületlenül a fogság végéig s a későbbben felállított tábori főkönyvelőség személyzete ebből a tanfolyamból került ki.

A táborban összesen körülbelül 1000 tiszt volt, ezredestől zászlóság bezárólag. Ebből a létszámból 55 magyar, 5 pedig osztrák volt.

Amint a foglyok száma szaporodott, „A” és „B” részre osztották szét a tábor. Mindeniknek külön konyhája és külön szervezete volt. A két tábor magas drótkerítéssel választották el s emiatt hónapokig nehéz volt közöttük az érintkezés. E miatt szüntek meg a reggeli után naponta tartott tiszti megbeszélések is, melyeket a rangban legidősebb német táborparancsnok-ezredes vezetett.

A tábor belügyeibe nem igen szóltak bele az amerikaiak, kiket úgyszólván csak a naponta kétszer tartott szemlénél láttunk. A szemle is csak formaság volt.

A barakokban való elhelyezkedés tetszés szerint történt. Mi, magyarok, kik közül a legtöbb németül is alig tudott, szétszóródtunk a táborban, hogy a németekkel való állandó érintkezés útján németül tanuljunk. Ennek meg is volt az eredménye s ha időnkint voltak is kisebb nézeteltérések közöttünk, általábanvéve eléggé jó bajtársi viszonyban éltünk.

Kezdetben az étellemezzel is sok baj volt. Nem éhezünk ugyan, de a konyhához beosztottakon kívül nem lakott jól senki. Pedig a kipihent, fiatal szervezet erősen követelte a maga jussát! Ebben az időben hazaküldött leveleinkben kivétel nélkül ételmiszereket kértünk. Egy hajdúmegyei bajtársunk még lebbencstésztát is kért, egy másik pedig szerényen „csak” egy hátulsó sonka küldését óhajtotta. Előre meghívott bennünket az ünnepi bankettre, ez azonban végképen elmaradt, mert csomagot a magyarok közül soha, senki se kapott.

Pár heti szűkölködés után, az étellemezés is megjavult és állandóan megfelelő is maradt. Majdnem mindent Amerikából kaptunk: fagyasztott húst, a különféle konzervek nagy tömegét, zsírt, szalonnát, lisztet, fűszereket stb. A kenyeret a

tábori sütődében naponta sütötték. Ha az élelmezés feljavításához, jobban mondva változatosabbá tételéhez, friss főzelékfélékre, vajra, tojásra volt szükség, azt a franciáktól szerezték be az amerikaiak, de a mi költségünkön.

Minden hónapban kétszer megkaptuk az amerikai legénységnek járó természetbeni illetményt: cigarettát, dohányt, papírt, gyufát, gyertyát, rúd alakba préselt cukorkát és bár közülünk senki sem „élvezte”. — a táblákba sajtolt bagót. E mellett a táborban felállított kázinóban dohányneműeket, ruházati cikkeket, borotvakészülékeket és pengéket, szappanokat s általában minden olyan dolgot lehetett vásárolni, melyre a hadifogolynak szüksége van.

Sokáig bizonytalan volt, hogy kapunk-e valamelyes pénzbeli ellátmányt. Errenézve ugyanis az Egyesült Államok kormánya és a mi kormányaink között nem volt megegyezés. A németek ügye hamarabb elintéződött, mint a miénk. A magyarok kaptak 200 franc hitelt s csak ennek keretein belül lehetett szerényen költekezni. Karácsonyra a magyarok fizetése tárgyában is megtörtént a döntés. Az élelmezési pénz levonása után, átlag 65 dollár volt a havi tisztii ellátmány, a fizetést azonban nem kaptuk kézhez. A tábori főkönyvelőség tartotta nyilván az illetményeket s az amerikaiak által készítettett táborpénzeket adta ki a vásárlásokhoz. Végül — a még kinnlevő táborpénzek bevonása után — az elbocsátótáborban mindenki egyszerre kapta meg a javára elkönyvelt összeget — francban. A tursi átmeneti táborban mindenkitől elvették a pénzt az amerikaiak, de nem váltották be dollárra vagy francra, hanem végül azon módon visszaadták. E miatt érzékeny károsodás ért többeket a pénz értékének csökkenése folytán.

Rokkant bajtársainkat, továbbá a papokat és orvosokat 1919 március havában hazaküldték. Két orvost, jelentékeny polgári fizetéssel, visszatartottak. Hazaérkezett bajtársainktól szomorú híreket kaptunk: összezsugorgatott pénzüket s magukkal vitt tárgyaikat a kommunisták elszedték. Ennek hatása alatt a kommunizmus bukásáig a magyarok nem igen takarékoskodtak. Később, miután az amerikaiak biztosítottak bennünket arról, hogy vásárolt tárgyait hazavihetjük, sőt 75 font poggyászt külön teherkocsikban szállítanak velünk, sok olyan dolgot szereztünk be, amelyekről gondoltuk, hogy idehaza nagy szükségünk lesz rájuk.

Eleinte csak németül írhattunk haza. Mivel azonban úgy gondoltuk, hogy a német levelek olvasása körül idehaza Szabolcsban, Szatmárban nagy bajok lehetnek majd, kértük, hogy magyar nyelven írassuk leveleinket. „All right!” — volt a válasz s ettől kezdve anyanyelvén írhatott mindenki.

A németek hamarosan kaptak leveleket, sőt csomagokat

is. A magyarok nem voltak ilyen szerencsések. Csak szórványosan jöttek leveleink, melyeknek felolvasása nagy öröm és élmény volt számunkra, bár a levelekből kiáradó szomorúság utólag mindig nagyon lehangolt bennünket. A németek a svájci Vöröskereszt útján sok könyvet is kaptak. Bécsből is érkezett egyszer több láda könyv. Volt azok között a régi monarchia minden nációja részére valami, csak magyar könyv nem volt egy se. A könyvesládák felbontása nagy csalódást okozott a magyaroknak.

Hogy elkeseredésünket valahogyan levezessük, az „A” és „B” tábor egyesítése után megszerveztük a Magyar Kollégiumot s abban szépirodalmi, tudományos, szórakoztató előadásokat tartottunk. Felbecsülhetetlen érték volt itt számunkra rangban legidősebb bajtársunk, Horváth László őrnagy (jelenleg tábornok), Juhász Géza, a költő (jelenleg debreceni tanár) és Morvay Károly (jelenleg tényleges százados). Három bajtársunk kiváló tevékenysége és működése soha el nem múló hálaóra kötelezi a richelieui fogolytábor magyarjait.

A németek kezdettől fogva még intenzívebb szellemi életet éltek. Szerveztek francia, angol, olasz, spanyol tanfolyamokat. Voltak náluk gazdasági, sörszakmabeli, paedagogiai, szociológiai előadások s az általuk létesített színház előadásai magas színvonalon állottak. Volt filharmónikus zenekaruk és két énekkaruk is. A színházi előadásokon, hangversenyeken az amerikai táboristák is majdnem mindig megjelentek s amire ezeknek a szervezeteknek szükségük volt, arról tőlük telhetően gondoskodtak.

Az egészségi állapot mindvégig kielégítő volt. A két tábori kórházban német orvosok kezelték a betegeket (az amerikai orvosok csak asszisztáltak!). Két német fogorvos megfelelő fogászati felszerelést kapott s az elbocsátó-táborba még amerikai fogorvosok is jöttek, úgy hogy a fogbetegek kezeléséről is történeti gondoskodás.

A szabadtéri sportnak csaknem minden ága virágzott. A football csapatoknak legfőbb erősségei a magyarok voltak. Pl. elismerten legjobb kapús Morvay Károly hadnagy, a legjobb csatár pedig Balta János hadnagy volt. A kevésszámú magyar egyébként nemcsak a sport terén aratott diadalt, hanem a tavasszal rendezett ünnepi hét alkalmával kiállított házi készítményeivel is feltűnést keltett.

Mély szomorúsággal töltött el bennünket a magyarországi forradalom és kommunizmus vérengzése és pusztítása. Ezeknek a hírére tört ki közöttünk is a „drótkerítés-betegség”, melyet jól ismernek azok, akik bárhol is hadifogságban voltak. A kommunizmus bukása volt a mi legnagyobb ünnepünk s egyben állandó keserűségünk hazánk megszállása.

Ki mert volna akkor még gondolni is arra, hogy még 10 év múlva is lesznek megszállott területek?!

A magyar hadifogoly legénységgel nem igen érintkezhattünk. Az ő táboruk főként Toursban volt. A tőlük érkezett levelekből azonban értesültünk arról, hogy az amerikaiak velük is emberségesen bánnak és zsoldjukat rendszeren megkapják.

*

* *

Mikor a német hadifoglyok hazaszállításának kérdése már teljesen befejezett dolog lett, akkor jutott eszébe az amerikaiaknak, hogy: hát a magyarokkal mi lesz?!

A magyar hadifoglyok érdekében egy lépés sem történt. Az amerikaiak először át akartak adni bennünket a franciáknak. Nagyon lehangolta ez a hír a magyarokat. Kértük, hogy minket is szállítsanak haza. Erre azonban csak egy mód volt: Németországba szállítanak el bennünket s ott átadnak a németeknek, hogy sorsunkat intézzék tovább! Alá kellett írunk egy nyilatkozatot, mely szerint belegyezzünk abba, hogy Németországba szállítsanak. Azonnal megüzentük a legénységi táborba is, hogy a nyilatkozatot írják alá, mert akkor szabadok lesznek.

Miután odáig jutottunk, hogy a nyilatkozatot aláírhatunk, nagy kő esett le a szívünkről. Most már csakugyan biztos volt, hogy mi is elhagyjuk a tábort.

1919 szeptember 25-án indultunk el a Bourges—Nevers—Chalon—Dijon—Andilly — Goncourt—Toul—Metz—Trier — Coblenzi vonalon és szept. 30-án érkezünk meg Bécsbe.

A németországi fogadtatást elfeledni sohasem lehet. A Hannover—mündeni leszerelőtáborban mi is teljesen egyenlő elbánásban részesültünk a németekkel. (A németek különböző helyeken állították fel a leszerelő-táborokat, hogy egyfelől ne legyen megszokott s végül is közömbös dolog a foglyok érkezése, másfelől pedig egyes helyek anyagilag se legyenek felettébb megterhelve). Elutazásunk reggelén még útravaló szeretetadományt is kaptunk, bár a lakosság itt is szükösen élt és a városka lakói egy heti húsjárandóságukról mondtak le, hogy minket megvendéghellessenek.

Bécsben a kommunizmus szele csapott meg bennünket. Rosszarcú férfiak öklüket rázták felénk. „Le a csillagokkal!” — kiabálták, de látva a kíséretünkben levő sastollas, nemzeti-hadseregbeli altiszteket, morogva elkotródtak.

A nemzeti-hadseregnek egy századosa fogadott bennünket Bécsben, hol ott leselekdedek már hajdani „testvéreink” kiküldöttei is, kik kaján örömmel verbuválták „honfitársait.”

Mivel vonatunk csak két nap múlva indult, szállodában akartuk kipihenni a hosszú út fáradalmait, azonban sehol sem kaptunk helyet; kénytelenek voltunk tehát felszállani a Vöröskeresztes vonatra. Itt találkoztunk olasz-orosz és amerikai fogságból hazaérkezett testvéreinkkel.

Oroszországból érkezett bajtársaink százalmas állapotban voltak. A hajdan életerőtől duzzadó Nagy Jánosok, Kovács Istvánok, kik virágos vonatokkal indultak el a mérhetetlen mezők felé, szárnyaszegetten, öregén, betegen vánszorogtak a sínek között és a kocsikban itt is, ott is felsírtak a mérhetetlen szenvedések között, nyomorúságban fogamzott kis magyarok.

Vonatunk indulása előtt a nemzeti-hadsereg századosa megmutatta Magyarország gyászfátyollal letakart térképét és leplezetlenül feltárta előttünk a helyzetet, hogy mi vár ránk idehaza... És csak látni kellett volna, hogyan lobbant fel a szemekben a húnyó parázs!... Csak látni kellett volna azokat az ökölboszorított kezeket, melyek a néma döbbenetben mindennél jobban kifejezték: Nem!... Nem!... Soha!...

Igéret volt ez, melynek vetése dús kalászba szökkent azóta... és várja... az aratást!

Vitéz Kósa Vince.